

DR. TERESITA G. MACEDA: Alagad Ng Wika, Tagapagsulong Ng Wikang Filipino

Panayam kay Dr. Teresita G. Maceda nina Schedar Jocson at Zarina Santos

SANTOS: Magandang umaga Dr. Maceda! Ako si Zarina Joy Santos kasama ko si SCHEDAR Jocson, nagpapasalamat sa inyong pagpapaunlak para sa isang panayam sa araw na ito. Ang panayam na ito ay bilang pagbibigay-pugay sa inyo bilang unang Direktor ng Sentro ng Wikang Filipino. Sa kanila pong ika-25 anibersaryo babalikan natin ang mga labang inyong pinagwagian upang maisulong ang Pambansang Wika at ang mga naging hamon sa inyo noong itatag sa inyong pamumuno ang Sentro ng Wikang Filipino noong 1989.

Batay sa nalimbag na aklat ng SANGFIL na Pambansang *Direktoryo ng mga Alagad ng Wika* na nalimbag noong 2004, isa kayo sa maituturing na Alagad ng Wika. Paano nagsimula ang inyong pagiging 'Alagad ng Wika' na tagasuporta at tagatulak ng Wikang Pambansa?

DR. MACEDA: English literature talaga ang kurso ko at itinuturo ko noon. Kung titingnan mo kung bakit ako nasa Filipino ngayon, iyon ay bunsod na rin ng makabayang kilusan. Malaking impluwensya sa akin ang pagtayo ng Department of Philippine Studies sa Ateneo de Manila University. Sina Dr. Bien Lumbera, Nic Tiongson, Rolando Tinio at Salvador Bernal ang apat na higanteng bumuo ng bagong departamento o programang iyon. Sila ang mga unang nagtatag ng mga kurso sa Panitikan ng Pilipinas. Sila ang nag-engganyo na magsaliksik sa panitikang bernakular. Sila ang dahilan kung bakit ako nag-aral ng Masters sa Ateneo at hindi sa UP. Nung mag Martial Law, naging detenidong pulitikal si Bien. Umalis na rin si Nic sa Ateneo. Si Rolando Tinio naman, nasa English Department na. Nabuwag ang departamento. Maselan ang panahon.

Pero malakas pa rin ang impluwensya ni Bien. 1974 na ako nagturo sa English Department ng Ateneo de Manila University. May dalawang subjek sa English na nagkaroon ng malaking pagbabago: ang Essay at Drama. Sa Essay, nagawa namin na ipagpatuloy yung inumpisahan ni Bien Lumbera na gawin itong pag-aaral ng mga sanaysay sa kultura ng Pilipinas. Ang kanyang konsepto, ituring ang kurso bilang "Rediscovery." Ibig sabihin, *going back to Philippine*

roots. Pero siempre ang mga sanaysay ay nasa Ingles. Ang textbook na inumpisahan ni Bien, tinuloy namin ni Shayne Nograles na, alam niyo ito, naging asawa ni Bien. Sa Drama naman, pinag-aaralan noon ang “Eight Great Tragedies and Eight Great Comedies.” Nagawa ng fakulti sa English Department na palitan ito ng Survey of Philippine Literature. Dito na namin pinasok ang mga akdang Pilipino. Sa dalawang subjek na ito naramdaman ko na iba ang pagturo ng araling may kaugnayan sa Pilipinas.

JOCSON: Yung pagiging iskolar ninyo sa araling Ingles ay nakaugat sa inyong pagiging Cebuano. Paano nakaimpluwensya o nakatulong ang inyong pagiging Cebuano sa inyong pagtuklas sa sarili bilang alagad ng sining at Panitikang Pilipino?

DR. MACEDA: Hindi ko masasabing nakaugat ang aking pag-aaral ng English Literature sa pagiging Cebuano ko. Sa panahon ng aking *andergradweyt*, English Literature ang matatawag na “elite course.” Yun ang naging major ko sa kolehyo. Pero may malaking saysay ang aking pagiging Cebuano sa direksyon ng pagsaliksik ko sa panitikan ng Pilipinas. Si Dr. Bien Lumbera ang nagtulak sa akin na magsaliksik sa panitikang Cebuano. Wala naman akong alam tungkol sa sarili naming panitikan pagkat Philippine Literature in English ang may pribilehyadong posisyon sa akademya. Pinapunta ako ni Bien sa Soler St. sa Quiapo at magbasa ng Bisaya magasin. *Sister publication* kasi ang Bisaya ng Liwayway. Kahit Cebuano ako, mahirap magbasa sa Cebuano dahil sanay ang mata ko sa Ingles. Pero doon ko natuklasan ang pambihirang ganda ng sugilanong Cebuano. Doon nabuo ang komitment ko na ipagpatuloy ang aking saliksik sa panitikang Cebuano. Natuklasan ko na mas nauna pa pala ang mga manunulat sa Cebuano sa *social realism*. 1936, nagsusulat na si Marcel Navarra, na aking naging M.A. thesis, ng mga sugilanon tungkol sa kahirapan ng buhay-magsasaka at mangingisda sa Carcar, Cebu. Nauna pa siya kay Rogelio Sicut. Pre-war pa, meron nang *tightly constructed short stories* at ginagamit na ang teknik ng *stream of consciousness* sa Bisaya magasin. Masasabi kong sa Ateneo nagsimula ang landas ko pabalik sa panitikang Cebuano at panitikang Pilipino.

SANTOS: Naging hamon ba ang ang pagiging Cebuano at higit na pagiging matatas sa Ingles sa inyong pananaw at pagtuturo ng panitikang Pilipino?

DR. MACEDA: Aaminin ko na mas matatas ako sa Ingles noon. Hirap na hirap akong magbasa ng panitikang Pilipino. At lalo na hindi ako makasulat sa Filipino. Kaya nga yung salin ko ng mga sugilanon ni Marcel Navarra sa aking thesis ay sa Ingles. May kagagawan

din ang aking pagiging Cebuano sa di ko pagkabihasa sa Pilipino (Pilipino pa noon, hindi Filipino.) Cebuano ang aking mga ginikanan o magulang. Cebuano lang ang pwedeng isalita namin sa bahay, walang ibang wika. Malakas din ang paniniwala ng mga Cebuano, tulad ng aking amahan, na dapat ang aming pinulongan o wika ang maging National Language. Kung Cebuano ang kausap mo, natural na Cebuano ang wika ninyo. Pero dahil nandito ako sa Manila, at dahil naging bahagi ako ng kilusang makabayan kahit na wala akong organisasyon, doon ko nakita kung gaano kahalaga ang paggamit ng wikang nauunawaan ng lahat.

Noong inimitahan akong maglektur dito sa UP sa panitikang Cebuano, nag-aaral na ako ng Ph.D Philippine Studies dito sa UP. Palagi akong hinahamon ni Dr. Lumbera na magsulat sa Filipino kahit na lagi niyang tinatawanan ang aking Filipino. Napansin ko rin dito sa UP na kapag forum at nagsalita ka sa Ingles hindi ka masyadong epektibo, parang asiwa. Dapat magsalita ka talaga sa Filipino. Kaya nahirapan ako nung una. Pero nasanay ako at nasanay din sila sa akin at sa Filipino ko.

JOCSON: Paano kayo napunta sa UP mula Ateneo at mula English Department tungong Departamento ng Filipino?

DR. MACEDA: Si Dr. Patricia Melendres Cruz ang nag-anyaya sa akin na maglektur sa panitikang Cebuano. Pagkatapos, kinausap ako ni Dr. Nicanor Tiongson, tagapangulo noon sa Departamento ng Pilipino at Panitikan ng Pilipinas, na baka gusto kong lumipat. Dati ko siyang propesor sa Ateneo. Dahil hindi pa *developed* ang programang M.A. at wala pang Departamento ng Filipino sa Ateneo, nagpasya akong tanggapin ang alok ni Dr. Tiongson. Sa tingin ko, mas uunlad ako sa UP bilang skolar.

Malaki rin ang impluwensya sa akin ng itinatag namin ang Cultural Research Association of the Philippines nina Doreen Fernandez, Bien Lumbera, Nic Tiongson, at iba pa. Kalagitnaan ng dekada setenta nangyari iyon. Mahalaga sa amin ang pagdebelop ng pamantayan sa pag-aaral ng sarili nating kultura at panitikan. Kakaiba ang organisasyong iyon dahil hindi ito nakabase sa iisang unibersidad. Nakaakit ito ng mga membro mula sa Ateneo, UP, FEU, Philippine Normal College, National Library, De La Salle, at iba pa. Di lamang fakulti at skolar ang mga membro nito kundi mga graduate students din mula sa iba't ibang disiplina. Sa katunayan, sa Cultural Research Association of the Philippines o CRP kami nahasa sa pagsaliksik at pagkritik. Naghahanap kasi kami ng pamantayan na pwedeng gamitin sa pagsaliksik sa panitikan ng Pilipinas, visual arts, dance, anthropology, sociology, kasaysayan, political science at iba pang

disiplina. Buwanan ang miting ng CRP. At tampok sa miting ang anumang *on-going research* ng isang skolar o *graduate student*. Dun tinitest ang mga *initial findings* nila. Binibigyan sila ng 15 -20 minutes para magpresent. Pagkatapos nun, talakayan. Napakaganda ng *atmosphere* sa pulong. Hindi *intimidating*. Nakatulong din na ginagawa namin ang pulong sa mga bahay ng mga membro. Sinasama nga namin sa miting ang aming mga anak. Nagbuo rin kami ng mga proyekto tulad ng Philippine Culture seminar na iniikot namin sa mga unibersidad. May publikasyon din kami – ang Cultural Research Bulletin na si Lerry Nofuente ang editor nung buhay pa siya. Napakahigpit ng aming network. At nagtagal ang CRP hanggang gitna ng 1980s. Maraming naengganyong magsaliksik sa kulturang Pilipino.

Kaya siguro pagdating sa tanong na “magtuturo ba ako sa Filipino?” wala na akong alinlangan. Kahit hindi ako matatas sa Filipino, inisip ko na mapag-aaralan ko naman ito at masasanay din ako sa wikang ito. Naisip ko na mas may oportunidad sa UP para sa pagsaliksik sa kultura at panitikan ng Pilipinas. Kaya ayun, lumipat ako sa UP.

SANTOS: Mula sa pagtuturo ng Ingles, kamusta naman ang naging karanasan ninyo sa pagtuturo ng panitikang Pilipino? Paano kayo nahasa lalo sa pagsasalita sa Filipino?

DR. MACEDA: Kapag nagtuturo ako noon hirap na hirap ako. Lagi kong katabi ang isang diksyunaryong Pilipino. Mas matagal ang aking preparasyon kung ikumpara sa pagturo ko ng English. Pero hindi sa klasrum kundi sa mga “pulong-bahay” ako nahasang magsalita sa Filipino. Sa panahon pagkatapos ng asasinasyon ni Ninoy lumawak na ang protesta laban sa diktadurang Marcos. Madalas kaming magdaos ng tinatawag namin noon na pulong-bahay. Bahagi ito ng *education campaign* ng KAAKBAY (Kilusan para sa Kalayaan at Kasarinlan ng Bayan), isang organisasyong binuo ng dating Senator Jose Diokno. By *teams* namin iniikot ang mga bahay sa iba’t ibang komunidad dito sa Manila at sa mga probinsya para ipaliwanag ang mga isyu ng bayan sa pinakasimpleng paraan. Halimbawa, hamon sa amin na ipaliwanag ang *foreign debt*, ang kaugnayan ng IMF-World Bank sa paglobo ng utang nating panlabas. Paano ipapaliwanag iyon sa masang Pilipino? Siempre di pwede ang Ingles. Kaya napilitan akong magsalita sa simpleng Filipino. Minsan nga, pinapunta ako ni Sen. Diokno sa Bulacan. Naghanda talaga ako. Gumamit ako ng mga “datapwa’t,” “samakatuwid,” at iba pa. Pagkatapos ng pulong, sabi sa akin ng mga dumalo na di na sila ganun magsalita. Nagtawanan na lamang kami. Doon ako nagsimulang magsalita sa Filipino na di na kailangang isalin ko pa sa aking isip ang mga terminong Ingles sa Filipino. Nawala na yung hadlang ko bilang Cebuano. Nawala na

rin ang aking pag-alinlangang gumamit ng Filipino. Nabuo sa isip ko na kung kailangan mong makipag-usap sa taong bayan di pwede ang Ingles. Walang makakaintindi sa iyo. Halimbawa sa rali, paano ka mag-iingles doon? Walang makikinig sa iyo. Filipino talaga ang iyong gagamitin.

Kung gayon, masasabing sa panahong iyon, di lamang ako nagtuturo sa UP. Nagtuturo rin ako sa masa. Sa loob at labas ng klasrum, nabuo ang aking paninindigan.

JOCSON: Sa ibinabahagi ninyo mukhang napakalaki ng impluwensya ng sinabi ninyong tawag ng panahon (Martial law) sa inyong paglago bilang alagad ng wika. Ano ang naging relasyon o direktang ugnayan noon ng wikang pambansa at nasyunalismo?

DR. MACEDA: Sa tingin ko kapag ang paninindigan mo ay nasyunalismo at may bisyon ka na ng bansa na gusto mong maging, palagay ko kaakibat na nun ang wika at wikang pambansa. Kasi, paano mo mapapalaganap ang pagkamakabayan kung Ingles ang gagamitin mo? Si Senator Diokno, naging close sa akin, lagi niyang sinasabi, "Sana marunong akong mag-Filipino. Mas maganda kung ang mga ideya natin ay nasa Filipino."

SANTOS: Paano nakatulong ang inyong pagiging bahagi ng pambansang pagkilos sa pagsuporta sa wikang pambansa?

DR. MACEDA: Kaakibat talaga ng makabayang kilusan ang pambansang wika para magkaroon tayo ng tunay na kasarinlan at tunay na katarungan sa ating lipunan. Hindi mo iyan mapaghihiwalay. Nahasa ako sa kalye dahil sa mga pambansang isyu na kailangan naming ipaliwanag sa taong bayan. Sa klasrum naman mas nakaka-*relate* ka na sa estudyante dahil sa paggamit ng Filipino. Aaminin ko na nahirapan ako pero nahasa ako. Nalaman ko rin na hindi naman malaki ang pagkakaiba ng Filipino sa Cebuano, wala lang kaming *reduplication* kaya rin siguro mas madali sa akin na tanggapin at isulong ang Filipino bilang Wikang Pambansa.

JOCSON: Isa kayo sa naging tagapagsulong ng Wikang Filipino, bakit ito kinailangan noong mga panahong iyon?

DR. MACEDA: Naging kaibigan kong matalik si Connie Paz (Consuelo Paz) ng Linguistics Department. *At that time*, binubuo na ng Department of Linguistics ang konsepto ng Filipino. Sa 1973 Konstitusyon, "to be created" pa lang ang Filipino. Maging dito sa UP, Pilipino with a "P" ang ginagamit. Nang maging si Cory Aquino na ang Presidente ng Pilipinas, kinailangan ng bagong Konstitusyon. Nagbuo siya ng

Constitutional Commission para gawin ito. Pinaliwanag sa amin ni Dr. Connie Paz ang kahalagahan ng paglahok sa mga *hearing* sa Komisyon kaugnay ng pambansang wika. Naghanda sila ni Dr. Ernesto Constantino ng mga position papers para maitanghal, sa wakas, ang Filipino bilang wikang pambansa. Lumahok kami sa mga pagdinig. Importante na makita ng mga komisyuner na marami ang mga nagtataguyod sa Filipino. Masasabing ang mga linggwist ng UP ang responsable sa aktwal na mga probisyon sa pagtanghal ng Filipino bilang wikang pambansa. Tagumpay ng UP ang wikang Filipino.

JOCSON: Mahigpit talagang pangangailangan ang Filipino noong panahon na iyon?

DR. MACEDA: Pangangailangang mahigpit ng lipunan at tao. Halimbawa sa lisensya, kung nasa Filipino yan malalaman nila kung ano ang pupunuin diyan. At kung alam ng tao ang batas, dahil nabasa nila sa Filipino at kung ang pulis din alam ang batas, magkakaroon ng pagkakaunawaan. Kasi para magkaroon ng kasunduan, magkaiba man tayo ng posisyon, pwede pa rin tayong mag-usap. Pero kung ang mga nasa posisyon ng kapangyarihan ay sa Ingles nagsasalita, at kung mananatiling mababa ang tingin sa mga taong nagsasalita sa Filipino, mananatili ang hayrarkikal na struktura ng ating lipunan.

SANTOS: Kung babalikan ang mga pangyayari noong isulong ninyo ang Filipino bilang Pambansang Wika, ano ang mga kaganapan noon? Paano nahulma ang Filipino?

DR. MACEDA: Sina Dr. Ernesto Constantino, Dr. Consuelo Paz, Dr. Rose Yu, Dr. Pamela Constantino, Monico Atienza, Jesus Ramos, kami yung tinatawag na “core group.” Halinhinan kami sa pagdalo sa mga pagdinig. Pero sa mga miting na importante para magpresent ng posisyon nandun kaming lahat. Kadalasan kasama namin ang aming mga klase para maranasan nila kung paano makibaka sa loob. Kasi iba ang pakikibaka sa loob ng Komisyon. Kailangan alam mo mangatwiran at meron kang datos. Kailangan naming patunayan na iba ang Filipino sa Pilipino. Si Dr. Ernesto Constantino at Dr. Paz ang nagpaliwanag sa unibersal na nukleyus ng Filipino. Ang ipinaglalaman namin sa konstitusyon ay gawing pambansang wika ang wikang Filipino dahil wika ito na sinasalita na sa iba’t ibang bahagi ng bansa. Kaiba ito sa Tagalog. Bukas din ang Filipino sa pag-angkin ng mga salita mula sa iba’t ibang wika natin at sa mga wikang dayuhan. Ang wikang ito ay magiging malaya at hindi nakakakulong sa gramatika at tuntunin ng Tagalog.

JOCSON: Kung gayon ang pananaw ninyo sa gramatika ay maging descriptive

ito at hindi prescriptive? Ang ganitong pananaw ay makakatulong sa pag-unlad ng Filipino?

DR. MACEDA: Ang akin ay tingnan kung ano ang wikang natural na sinasalita. Hindi naman ang linggwist o kongreso ang gumagawa ng wika. Taong bayan muna. Ang papel ng linggwist ay irekord at saliksikin ang sinasalita ng mga ordinaryong tao. Batay sa obserbasyon ng mga linggwist ang pagkilala na kung dalawang magkakaiba ang wika ang nag-uusap, ginagamit nila ang Filipino para magkaunawaan sila. Ginawa nila ang saliksik nila sa buong bansa. Sa aking tingin din, kung bigyan mo ng kalayaan ang mga Bisaya na ipasok yung struktura nila na mas simple sa kanilang paggamit ng Filipino, mawawala ang protesta laban sa Filipino bilang wikang pambansa. Pwede naming tanggapin iyan at gamitin. Doon uunlad ang wika. Kapag agad kang magpapataw ng mga tuntunin sa ngalan ng standardisasyon, di mahihikayat ang ibang etnolinggwistikong grupo na lumahok sa paggamit ng wikang pambansa. Dyan din inis na inis ang mga estudyante. Nung bata pa ako, talagang inaayawan ko ang Pilipino. Purista ang Pilipino, pero marami ring salitang inimbento. Bakit “salumpuwit” sa halip na “silya”? Bakit kailangang “paliparang panghimpapawid” sa halip na “erport”? Magulo ang usapin ng wika. Ako simple lang e. Kung ano ang kumportable sa akin iyon ang gagamitin ko. Kung paano mapapaunlad pa ang gamit ng Filipino, yun ang mahalaga sa akin. Paano mangyayari iyon kung agad-agad uunahin ang standardisasyon? Lagi namang nagbabago ang wika. At sino ang magsasabi na ito na ang standard o hindi?

SANTOS: Matapos ang pakikibaka para maging Pambansang Wika ang Filipino noong 1987 tumungo naman tayo doon sa isa na namang hamon na ibinigay sa inyo, Ang Sentro ng Wikang Filipino. Paano kayo nailuklok sa posisyon bilang unang direktor ng Sentro?

DR. MACEDA: Wala ako rito sa UP nang aprubahan ng University Council at Board of Regents ang Language Policy ng UP. Kung di ako nagkakamali, pinasa ito ng BOR noong Mayo 29, 1989. *On secondment* ako sa Peace Commission sa panahong iyon. Pinatawag ako ni President Abueva. Sinabi niyang nagkonsulta na siya sa iba't ibang propesor at minungkahi ang aking pangalan para maging unang direktor ng itatatag na Sentro ng Wikang Filipino. Mahalaga raw na ang unang direktor ay di Tagalog. Yun ang *requirement*. Sina Propesor Mila Guerrero at Zeus Salazar daw ang nagbigay ng aking pangalan. Di ko alam kung bakit dahil wala naman ako sa UP noon. Hinihindian ko sana ang posisyon dahil nasa kalagitnaan ang Peace Commission sa kampanya para sa awtonomiya ng Mindanao. Paano ko ipapaliwanag ito kay Dr. Alran Bengzon, ang Chief Peace Commissioner ng Administrasyong Aquino? Siya na raw ang bahala, sabi ni President

Abueva. Mas matimbang dapat ang pangangailangan ng UP dahil pinahiram lang naman ako sa ibang ahensya sa gobyerno. Ayaw ko rin namang magresayn sa UP. Kaya humingi na lang ako ng sapat na panahon para tapusin ko ang gawain ko sa Peace Commission.

SANTOS: Noong ibigay sa inyo ang pamumuno ng SWF noong 1989, naging madali ba sa inyo ang pagtanggap sa tungkuling iyon? Paano nyo pinaghandaan ang malaking tungkuling inaatang sa inyo sa SWF?

DR. MACEDA: Hindi madaling tanggapin ang posisyong iyon. Matindi na rin kasi ang protesta ng mga kapwa ko Cebuano sa Filipino. May usapan pa noon na isa-slash ang UP badyet dahil sa *language policy* nito. Pinapunta ako ni President Abueva sa Kongreso para kausapin ang mga kongresista. Buong araw at gabi, nandun ako sa Batasan, nakikipag-usap sa mga kongresista. Mabuti na lang, marami rin akong kilalang kongresistang Bisaya dahil sa trabaho ko sa Peace Commission. Pinaliwanag ko sa kanila ang kahalagahan ng Sentro ng Wikang Filipino para makapasok ang mga salitang Cebuano sa Filipino. Sa iba namang kongresista na kilala ko dahil sa tinatawag naming “parliament of the streets,” giniit ko na kailangang panindigan nila ang pinaglaban namin sa kalye. Isang linggo rin iyon na pabalik-balik sa Batasan para tingnan na di mabawasan ang badyet ng UP. Nagtagumpay naman kami. Bago ako bumalik sa UP, pinaghanda na ako ni President Abueva ng isang konseptong papel kung ano ang misyon, organisasyon, tungkulin at iba pang kailanganin ng Sentro para sa implementasyon ng Palisi sa Wika. *Starting from zero* talaga dahil hindi ko alam ang nangyayari dito. Inaral ko ang *language policy* at nagbuo ako ng konseptong papel. Hinarap ko ito sa isang *expanded* Board of Regents. *Expanded* dahil sinama sa pulong ang iba’t ibang expert sa UP. Mahaba ang talakayan, pero inaprubahan ang konseptong papel. Nobyembre 2, 1989, nagsimula na ang operasyon ng Sentro sa unang opisina nito sa Faculty Center.

SANTOS: Hindi maipagkakaila na masigla ang Filipino sa UP sa panahon ni President Abueva. Gaano kalaking tulong ito sa pagsisimula ng Sentro?

DR. MACEDA: Sinuportahan ni Pres. Abueva ang Sentro. Yung mga plano at mga rekwest ko ibinigay niyang lahat basta ayon sa *Language Policy* at may inaasahang resulta. Pagkatapos noon naging bahagi ng Executive Committee ni President Abueva ang direktor ng Sentro ng Wikang Filipino. Inalagaan ni President Abueva ang Sentro. Yung hiningi kong manpower ibinigay niya. Humingi ako ng *deputy director* at 9 *staff members*. Ibinigay niya iyon. Pati ang mga kompyuter na hiniling ko.

JOCSON: Anong mga hakbang na ginawa ninyo bilang unang direktor sa

paglalatag ng mga pangangailangan tungo sa institusyunalisasyon ng SWF?

DR. MACEDA: Kinailangang linawin muna kung ano ang Sentro. Ang *function* talaga ng Sentro ay magsuporta ng reserts ng iba't ibang skolar. Hindi ito gagawa ng sariling reserts. Tagapondo ang Sentro ng mga proyekto. Tagapagpalaganap din ng palisi sa wika. Naglunsad ng maraming worksyap sa Filipino ang Sentro sa iba't ibang yunit ng buong sistema ng UP. Tagamonitor din ang Sentro ng implementasyon ng palisi. Mahirap magsimula. Pero tiniyak ko na transparent ang pagpili at pagpondo ng mga proyekto. Bumuo kami ng lupon ng tagapayo at ang pinuno nito ay ang UP President. May representasyon din ang mga *constituent universities* ng UP. Sa aking paniniwala, hindi mahihirapan ang Sentro na humingi ng pondo kung mismo ang UP President ay bahagi ng Sentro. Gayundin, hindi makakaiwas sa implementasyon ng palisi sa wika ang mga unibersidad sa loob ng sistema ng UP kung bahagi sila ng Sentro. Malinaw na ang pangunahing tungkulin ng Sentro ang pagmonitor ng implementasyon ng *language policy*. Tiniyak ko na kasama sa mga worksyap ang mga propesor ng iba't ibang kolehyo na gumagamit na ng Filipino. Importante ang paglahok ng mga propesor na nagtuturo ng matematiks, pisiks, kemistri, engineering, at iba pa para pasinungalingan ang inaakalang di maaring gamitin ang Filipino sa pagturo ng sayans. Nagkaraon ako ng maraming kaibigan sa iba't ibang kolehyo at *constituent universities* ng UP. Nagbuo rin ng mga Sentro ng Wikang Filipino sa UP Visayas, UP Los Banos, UP Manila, UP Baguio. Sa panahon na direktor ako, napakaaktibo ng mga Sentro sa iba't ibang yunit ng sistemang UP. Malaking hamon kung paano pagagalawin ang iba't ibang *team* para matupad ang bisyon ng Sentro.

SANTOS: Matapos ang inyong panunungkulan sa SWF ano ang masasabi ninyong naging tagumpay o legacy ng inyong pamunuan?

DR. MACEDA: Gusto kong idiin na ang Sentro ay tagasuporta ng reserts. Kapag nagawa namin na makapag-ambag ng bagong aklat para sa Filipino, bahagi iyon ng pagtupad sa mga layunin ng Sentro. Sa mga proyekto, nagbubuo ang Sentro ng mga *research team*. Ang mga expert ang gumagawa at ang Sentro ang taga-organisa at taga-*encode*. Madalas kong kinakausap ang mga taga College of Science para malawak ang paksain. Ang mga karamihan ng pinondohan at sinuportahan namin ay mga glosari sa iba't ibang disiplina. May diksyunaryo ng mga terminong agrikultura ng UP Los Baños. May binubuo rin sana kami na mga termino ng sining sa pakikipagtulungan ng Cultural Center of the Philippines. Sa panunungkulan ko nasimulan ang pagsa-Filipino ng mga termino sa legal na propesyon sa layunin na mabigyan ng patas ng paglilitis ang mga taong di marunong ng Ingles. Sa proyekto na pinasimunan ni Judge Peralejo, may representasyon ang Korte

Suprema, Korte sa Pag-apela, nagtuturo ng Batas, at mga linggwist. Nagpupulong kami sa opisina ni Dean Agabin kada linggo. Nalimbag din naman ang diksyunaryong iyon kahit di na ako ang direktor ng Sentro. Sa panahon din ng aking panunungkulan, inaprubahan ng Lupon ng Tagapayo ng Sentro ang una sanang monolingwal na diksyunaryo ni Dr. Consuelo Paz. Ang Sentro ang tumulong sa pag-*encode* ng mga salita at mga kogneyt nito sa iba't ibang wika sa Pilipinas. Di ko na alam kung ano ang nangyari sa diksyunaryong iyon pagkat natapos na ang aking termino e di pa tapos ang diksyunaryo. Napakahalaga pa naman sana ng diksyunaryong iyon. Kung ano ang nangyari sa mga na-*encode* na mga salita, di ko na alam.

SANTOS: Kapag naaalala ninyo ang Sentro noon anong larawan ang nakikita ninyo?

DR. MACEDA: Nasa gunita ko ang Sentro noong nasa Faculty Center pa ito. Si President Abueva ang nagmando na ibigay sa Sentro ang espasyo ng Faculty Canteen dahil nais niyang talagang nasa sentro ito ng mga aktibidad at wala sa gilid-gilid ng UP. Tambayan ang Sentro noon ng mga manunulat dahil tiniyak kong laging may libreng *brewed coffee* ang opisina. Madali ko tuloy sila ma-tap para sa mga proyekto. Naaalala ko rin na dito sa Sentro huling pumunta ang historyador na si William Henry Scott bago siya pumanaw. Bukas ang Sentro sa lahat. Minsan, may biglang papasok para magtanong kung pwede silang gumawa ng libro tungkol sa kung ano man. Tapos gagawin nila at ang Sentro ang maglilimbag. Pabisita-bisita rin sa Sentro si Dr. Isagani Medina na may *encyclopedic mind*. Ayun, nahikayat ko tuloy siya na magsulat para sa Daluyan, unang publikasyon ng Sentro. Magaan ang trabaho namin dahil sa koordinasyon. Nakatulong din na puro bago ang *staff* ng Sentro. Hindi naging mahirap ang trabaho dahil na-*train* ko sila, kung paano mag-organisa at magpadaloy ng worksyap para kahit wala na ako alam nila ang gagawin. Naaalala ko ang Sentro noon bilang isang *happy place*. Labas-masok ang mga propesor sa opisina. Madali ang trabaho dahil sila mismo ang lalapit para magbigay ng mga nabuo nilang glosari. Naging tunay na sentro ng mga ideya sa Filipino at kultura ng Pilipinas ang Sentro.

SANTOS: Maraming taon mula ng itadhana kayong maging guro sa Filipino, Direktor ng Sentro ng Wikang Filipino, at Alagad ng Wika, ano ang inyong pananaw tungkol sa wika noon na hanggang ngayon ay nananatili at hindi nagbabago?

DR. MACEDA: Hindi nawawala ang pananaw na laging may kwestiyon sa wika. At tinatalakay ko iyon sa aking panulat. Sa tingin ko, mahusay na akong manunulat sa Filipino ngayon. Nakita ko ang kahalagahan ng Wikang Pambansa. Yung mga dayuhang konsepto kayang mawala

at mapalitan. Nakatulong ito sa paghasa at pagklaro sa isip ko kung saan tayo dapat patungo. Sa ngayon nakikita ko ang mga pagbabago. Maganda na si PNoy ay nagfi-Filipino di lang sa kanyang SONA kundi sa maraming okasyon. Natural na Filipino. Hindi lamang sa eleksyon ginagamit para kausapin ang mamamayan kundi mismong sa paghatid ng impormasyon sa mamamayan sa pang-araw-araw na buhay. Kung noon, nasa Ingles ang mga balita sa TV, ngayon sa Filipino na. Yun ang halaga ng Wikang Pambansa. Kapag kausap mo ang taong bayan gamitin mo ang wika nila at maiintindihan ka nila sa pinakasimpleng paraan. Di ba mas lumalahok na ngayon ang mga ordinaryong mamamayan sa mga usaping pambansa dahil laganap na ang Filipino? Hindi nawala sa akin ang paniniwala na kung gusto mong ayusin ang iyong bayan kailangan ayusin at gamitin mo ang Wikang Pambansa.

* * *

Matapos ang pitong taon ng pagtuturo ng asignaturang Filipino sa sekondarya at kolehiyo, nagtatrabaho si **Zarina Joy Santos** sa kasalukuyan bilang real estate broker. Tinatapos nya rin ang kanyang tesis sa MA Filipino sa ilalim ng Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas sa UP Diliman.

Kasalukuyang nagtuturo si **Schedar D. Jocson** sa UP Dept. ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas. Nagpapakadalubhasa si Schedar sa Araling Pagsasalin.